

Informe de Amnistía Internacional 2014/15

Capítulo Chileno en Rapanui

TIRE

Henua Tire.

Ví'e puoko o te Henua e o te hakatere henua: Michelle Bachelet Jeria (mono o Sebastian Piñera Echenique i Tarahao) Te ati o te ino muto'i o te tiripuna miriko →a te ture. E aga e oho no a i te ture ki te nu'u ta'e moá i te Hakatika o tetagata(-DERECHOS HUMANOS) i mu'a'a.

HAKA ITE ATU

I te ava'e era o Tarahao a Michelle Bachelet Jeria i haka toro'a ai mo puoko o te Henua Tire e penei i ki ai e ia ,he hake kore te utu'a mo haka to'o o te gapoki ana ai he tu' u ki ra roa. I ki takoa ro mo haka titika I te Ley Antiterrorista e I te haka tere o te ture iga o te tiripuna miriko a rote tapura o te Henua ta'a to'a.

A Tire ko mo'a a i te vanaga ki era I ruga I te papa vanaga o te ONU. I rote rahi ra'a o te vanaga he nono'i mo haka kore ote hauha'a o te Ley Amnistia i aga ai i 1978 e peira 'a i haga ai mo mono te haka tere iga o te Tapura mo mo'a i te hauha'a o te hakari (derechos sexuales) e o te haka tama gapoki. I te ava'e era o Maro, te Nuna'a hapa'o Hauha'a o te Tagata o te ONU i ki takoaai penei e me'e riva mau a mo tu'u k ira roa .

TE MUTO'I E TE MUTO'I NUI

I te ava'e era o Hora iti, te muto'i i haka ite ai ki te tagata ta'a to'a o te Henua pehe te hakatere iga o te raua tagata i te ga mahana ai era o te takataka nuna'a mo haka ite i te raua manau (manifestaciones).

Mai mua'a, te ku'i ku'i i ai ai i te ta'e maeha o te haka agi agi pehe te aga iga o te muto'i i te hora haka piri o te nuna'a (protestas). I rahi ro te ture i horo ai o ruga i te ta'e haito o te muto'i i te raua hagumo a'aru i te takataka nuna'a mai te matahiti era 2011.

TE HAKA TERE IGA O TE TIRIPUNA MIRIKO

Te kimi parauti'a o te ta'e mo'a i te DERECHOS o te tagata ha'aki i te muto'ii ture i oho no e te tiripuna miriko. Hai ha'atura e hai mo'a i hapa'o ai i te hakatere iga o te aga nei mo hauha'a e peira 'a te here iga o te henua ta'a to'a mo aga i te aga o te DERECHO o te tagata,o ira te Corte Suprema e te Tribunal Constitucional i haka kimi ai i te parauti'a ki te tiripuna mo te nu'u ta'e he miriko.

I te ava'e era o Vai tu'u potu i haka utu'a ai e tahi tagata e aga era pahe muto'i e 3 matahiti e 61 mahana ana haka puru o te tiga'i hai hago ia Manuel Gutierrez Troncoso,16 matahiti, e o te pupuhi ia Carlos Burgos Toledo i te mahanatakataka nuna'a i te matahiti 2011.Te ati ,ko haka pako'o a i tu tagata era i te ai kai tano e 5 matahiti o te utu'a. I hope'a ai te matahiti te ture horo e te huaai ko haka noho a ki te o iga e te Corte marcial superior e tahi.

I te matahiti 2013, i tuhi ai e te tiripuna miriko e tahi penei e o te muto'i e tahi i tiga'i i te tagata papa'i parau api ko Victor Salas Araneda, o ira i haka utu'a ai e 300 mahana mo hakapuru te me'e no kai puru ra tagata ;peira 'a i tute ro i ra muto'i mai te aga. Te ati , a Victor Salas Araneda,ko po a te mata mata'u i te agaiga mo haka ite i te parau api i haka piri ai te nuna'a i te matahiti 2008, ina kai hauha'a.

E HAPA'O RO A E TE MUTO'I I MATE AI

I te ava'e era o Vai Tu'u Potu, i mate ai a Manuel Vasquez i rote hare puru o Chile Chico,i te aro era o Aysen. Pe nei i ki ai e te tagata horo ture era mo haka mata ite i te parauti'a o te hua'ai , ra tagata i mate ai , o te tiga'i e te muto'i , e ta'e e tahi no, e rahi ro a te muto'i i tiga'i i ra tagata. Ta'e pahe ki era o te muto'i te ta'u ra'e era te mana'u o te taote hapi papaku,ina raua kai mana'u penei'e o ra tagata a a ia i tiga'i. I tuhi ro e te tiripuna miriko i te muto'i e tahi o te tiga'i tahaga e ai ka mate ra tagata, te ino ko hakakore a ra ture i te ava'e era o Tagaroa Uri, ki nono'i mo hapi haka ou i ra papaku e te nuna'a hapa'o parauti'a o te muto'i i ki ai e te taote hapi papaku penei'e o ra tagata mau'a a ia i tiga'i. E ai no 'a te ku'i kui mo ite he aha i tu'u ai ki te roa nei i te rua ta'u hapi nei i tepapaku . I puru era te matahiti , e tiaki no a mo haka ite pehe te hapi papaku i mao mau ro ai.

HE UTU'A KORE

Ko takea'a te hauha'a o te aga mo ha'aki i te nu'u ta'e mo'a i te hakatika tagata(derechos humanos)i te ta'u haka tere era i te henua tire e Pinochet.Te ki o te puoko hakatere o te Corte Suprema, i te ava'e era o Tarahao e 1022 ture i ture i oho mai ai , e 72 o ni ga ture o ruga i te totova i te tagata (tortura). Te ga a'amu nei mai te Programa o te Derechos Humanos o te Ministerio o te Interior e o te Seguridad Publica.Penei te raua ki, ki te ava'e era o Tagaroa Uri, 279 tagata i tuhi ai o ruga i te ga ati nei.Kai haka utu'a i hope'a ro ai.I oti era te matahiti, 75 no tagata i haka utu'a.

I te ava'e era o Vai Tu'u Potu,75 muto'i o te D.I.N.A i haka utu'a ai o te haka garo ia Jorge Grez Aburto,i te matahiti era o 1974. I te ava'e era o Tagaroa Uri, te Corte Suprema i tuhi ai i te un'u i aga ro mo te D.I.N.A., takoa i te raua puoko haka tere ko Manuel Contreras Sepulvedao te hakagaro ia Carlos Guerrero Gutiérrez ia Claudio Guerrero Hernández, i te matahiti 1974 e 1975 ararua.

I haka mao era te matahiti, e kimi no a i te parauti'a mo ite a'ai i rave ino i te hakari o Leopoldo García Lucero.I te ava'e era o Hora lti o te 2013, i tu'u ai ki te haka utu'a ra'e o ruga i te ture o te tagata haka utu'a (tortura) o tire e kai mate.Te Corte Suprema Americana o te Haka Tika iga Tagata (Derechos Humanos) i horo ai i te ta'e horou o te kimi iga i te parauti'a o ruga i te ga ati nei.

I a Maro, te nuna'a haka puoko henua i haka itea i penei'e he mono te haka tere iga o te tapura haka tere henua, mo haka agi agi i ta'e mo'a i te tino o te tagata (tortura) he tapura pahe ati nui e tahi i ruga i te raua tapura mo'a e ki ena he Código Penal.

Ia Hora nui ,te Hau Tire, i ki ai i te raua haga mo haka horou i te tataka o ruga i te tapura henua(Proyecto de Ley) i te matahiti 2006 mo haka kore i te Ley Amnistia o te matahiti 1978. I mao era te matahiti, te Congreso e tataka'a i te Ley Amnistia.

HE HAKATIKA HAUHA'A O TE HENUA MAOHI

Ko tuhi haka ou a i te haka utu'a puai e te muto'i i te haka noho iga ta'e tano i te tagata o te Mapuche. Te ku'i ku'i mau he ta'e mo'a i te gapoki i te hora o te moto.

I te ava'e era o Vai Tu'u Potu,te Corte Suprema i haka ite ai penei e te haka utu'a mo Celestino Córdova ,machi (tumu ivi atua) Mapuche, ana haka puru e 18 matahiti, te ture nei i tumu ai he mate o Werner Luchsinger e o Viviane Mackay i te ava'e era o Tarahao i te matahiti 2013.Te ga nu'u nei i mate ai i roto i te raua hare e hauru a i vera ai,te raua hare i Vilcún o te aro era o te Araucanía. Te Tiripuna o te Vanaga e o te Ture o Temuco, ki era i te ta'u ra'e era, i te ta'e tataka i te tataka o te Fiscalía e tuhi era penei e he tau'a terrorista. Penei i ki ai e te nuna'a kimi i te parauti'a o ruga i te ture o Celestino Córdova i ki ai ni ture i ture ai pahe ture político,ina kai mo'a te hakatika o te henua ta'a to'a ki era a rote titika ana kimi i te parauti'a, e te ture nei he haka mata ite pehe te nu'u toro'a haka tere i te henua e ano'i ena i te ture o ruga i te Henua o te Mapuche,e ta'e aga era mo haka oti i te ati parauti'a.

I te ava'e era o Tagaroa Uri , Jose Mauricio Quintriqueo Huaiquimil,i mate ai o te haka rei ia ia hai Pereoa arote,i uru era ananake ko te tetahi nu'u o te hau Mapuche ki rote henua oka ha'a'apu i te aro era o te Araucanía. Penei i haka ite ai, ra tagata i uru ai ki ra henua aga i te tapura mo ki ki te nu'u toro'a o te henua pehe ana tuha'a te henua e ko henua he te henua riva mo haka hoki kia raua.Te un'u nei i noho ro i te tapa e tahi i roto o ni henua ,e ina he ku'i ku'i o te tagata honui o ra henua o te noho o ra nu'u i roto. I haka noho ro e te muto'i i te tagata ha'aki era a'ana i haka rei hai pereoa arote ia Jose Quintriqueo, i oti era te matahiti e kimi no a i te parauti'a.

I te ava'e era ko Vai Tu'u Nui te Tagata Mana o te ONU kimi i te parauti'a o te Hakatika Tagata (DERECHOS HUMANOS) e aga mai enamo haka kore i te tau'a (terrorismo)i papa'i ai i ta'ana vanaga i oho mai era a ia i te matahiti 2013 mo mata ite pehe te hau tire e haka tere ena i te ga hau ha'a nei ,ta'ana ki , ina he te tano te haka tika iga e te hau tire i te ture o te tau'a (terrorismo) hai raua tapura henua (Ley antiterrorista)Tire ,e takoa i ki ro o ruga i te ta'e tano o te ture iga i te ture mo haka utu'a o te hau Mapuche. I oti era te matahi e tataka no a i te Congreso i te tapura mo mono i te vanaga tapura o mo haka kore i te tau'a (Ley antiterrorista).

I te ava'e era o Vai Tu'u Potu, te Corte Interamericana o te Hakatika Tagata (DERECHOS HUMANOS) i ha'aki ai i te Henua Tire o te ta'e mo'a i te Hakatika o te tagata Mapuche e va'u i haka utu'a ai i te matahiti 2003 ,o te ture i te raua ture hai tapura henua Tire(Ley Antiterrorista). Pe ira a i ki ai e te Corte Interamericana ki te Hau Tire mo kimi i te rave'a mo ta'e haka utu'a i te nu'u ha'aki e te tiripuna. Penei te ki o te Corte Interamericana i te huru maohi o te nu'u ha'aki nei te raua mana'u ina he tano o te ai ta'a to'a tagata e ai ro a to'ona hauha'a e ta'a to'a tagata pe tu huru á e o ira e hapa'o ena i te ora iga o te tagata ta'a to'a e te nuna'a haka mana tapura henua.(Ley).

HE HAU HA'A O TE HAKARI E O TE HAKA TAMA

T e haka to'o ite poki e Tapu no a mo te ta'a to'a huru o te haka tere iga. I te hope'a o te matahiti , i rote Congreso e aga ana i te Tapura henua mo ta'e haka utu'a haka ou i te aga nei he haka to'o poki i te roa era ko tupu a te poki i te moe e te matu'a o e te taina, e peira 'a mo a'aru e mo haka tupu i te vi'e e te tagata no atu e tahi, takoa mo ta'e haka utu'a ana haka to'o i te poki mo ai e ko ora ka poreko mai era ,o mo ai e maui ui ro a te poki i roto i te henua o to'ona matu'a, mo ai takoa e riva no te matu'a mo mate.

HAKA TOPA KE

Ite ava'e era o Tagaroa Uri i ha'atia ai e te Senado mo aga i te tapura mo mo'a i te mana'u o te kenu ara rua ko te vi'e mo noho piri nó e mo ta'e haipo ipo,takoa e ki era ta'e no mo te tagata noho ki te vi'e , pe ira'a mo te tagata noho ki te tagata e mo te vi'e noho ki te vi'e. I te hope'a o te matahiti, te nuna'a Diputados e tataka á o ruga i te tano o i te ta'e tano o te tapura nei.

I te hope'a o te matahiti e aga ana e te Senado i te Tapura henua o ruga i te mana'u o te tagata mo riva mo huri i te raua huru pahe vi'e o pahe tagata e tako'a mo huri i te raua igoa i ruga i te parau ta'a to'a o te henua.

